

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Кологривової Надії Михайлівни

«Особливості адаптаційних ресурсів особистості

**в умовах життєвих криз», подану на здобуття наукового ступеня
доктора філософії зі спеціальності 053 Психологія у галузі знань**

05 Соціальні та поведінкові науки

Актуальність теми, яка піднімається у дисертаційному дослідженні Кологривової Н.М., є важливою для сучасного суспільства, адже сама наявність критичних ситуацій у житті людини розуміється як передумова особистісних змін (трансформується соціальна ситуація розвитку особистості, відбувається перетворення ролей, змінюється коло осіб, включених у взаємодію з нею, спектр розв'язуваних проблем і способів життя), що вимагає значних адаптаційних ресурсів. Крім того, будь-яка життєва криза містить певну небезпеку та артикулює необхідність зміни форм поведінки, життєвих орієнтацій, цінностей, ставлення до життя в цілому, перегляду власного досвіду і життєвих настанов, що також потребує наявності розвинутого адаптаційного потенціалу. Загалом, актуальність вирішення означеної проблеми, недостатнє розроблення теоретичних та практичних її аспектів у спрямованості до умов сучасного соціуму, достатньою мірою обґрунтовані у роботі. У дослідженні розглянуто й конкретні аспекти, які визначають успішну або спотворену адаптацію особистості в умовах життєвих криз, що є наразі надзвичайно актуальним. З огляду на зазначене, дисертаційне дослідження Кологривової Н.М. має суспільний та науковий інтерес, й виявляється своєчасною та доцільною науковою працею у галузі психології.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Обґрунтованість наукових положень та висновків, викладених у дисертації Кологривової Н.М., підтверджується тим, що теоретико-методологічні позиції дослідження

подано аргументовано і коректно. Чітко визначено об'єкт, предмет, мету дослідження та науково-практичні завдання, які потрібно виконати для її досягнення. Методи дослідження, обрані авторкою, адекватні поставленим завданням та надають можливість їх системного вирішення. Надійність і вірогідність результатів дослідження цілком забезпечена методологічною обґрунтованістю вихідних положень, критичним аналізом стану досліджуваної проблеми, використанням дисертанткою широкої джерельної бази та комплексу взаємопов'язаних методів наукового пізнання, репрезентативністю вибірки, поєднанням кількісних та якісних методів аналізу даних дослідження.

Теоретична і практична значущість результатів дослідження полягає у поглибленні уявлень щодо структурної та функціональної організації адаптаційних ресурсів особистості в процесі адаптації до різних життєвих криз. Дисертанткою розширено розуміння впливу кризових і травмуючих подій на адаптаційний потенціал особистості, що може сприяти розробці більш ефективних методів управління кризовими ситуаціями. Також авторкою розкрито соціально-демографічні детермінанти адаптаційних ресурсів особистості, що дає змогу більш повноцінно розуміти й оцінювати психологічні ресурси особистості в умовах стресу та дає підґрунтя для розробки практичних підходів до психологічної допомоги особам, які перебувають в умовах життєвих криз. Отримані Кологривовою Н.М. результати дослідження можуть використовуватися психологами соціально-психологічних центрів для діагностичної та психокорекційної роботи; в діяльності кризових центрів психологічної допомоги та психологічних служб, що надають психологічні послуги з подолання складних життєвих ситуацій, а також у процесі підвищення кваліфікації психологів, які працюють у різних галузях психології. Позитивної оцінки заслуговує й те, що результати проведеного дослідження широко впроваджені дисертанткою у діяльність організацій та установ різного профілю.

Вагомою є **наукова новизна** отриманих у дослідженні результатів, яка полягає у тому, що авторкою концептуалізовано та емпірично досліджено феномен «адаптаційні ресурси особистості» в умовах кризових ситуацій; систематизовано та уточнено зміст наукових понять «адаптаційний потенціал», «особистісний ресурс», «адаптаційні ресурси особистості», визначено критерії та властивості адаптаційних ресурсів особистості, висвітлено основні чинники функціонування та розвитку в умовах кризових ситуацій. Дисертанткою виявлено особливості прояву структурних і змістовних характеристик конструкту «адаптаційні ресурси особистості» у досліджуваних з різним рівнем соціально-психологічної адаптації та встановлено, що адаптаційні ресурси є інтегральною характеристикою, яка об'єднує специфічні ресурси, представлені на різних рівнях організації особистості (індивідному, особистісному, суб'єктно-діяльнісному). Кологривовою Н.М. визначено й уточнено характер взаємодії компонентів адаптаційних ресурсів індивідного, особистісного (психологічного) і суб'єктнодіяльнісного (соціального) рівнів організації особистості, продемонстровано вираженість та сутнісне наповнення кожного рівня; з'ясовано та обгрунтовано специфіку функціонування адаптаційних ресурсів індивідного, психологічного та соціального рівнів з урахуванням віддаленості в часі кризових подій. Крім того, авторкою виявлено комплекс ситуаційно-демографічних чинників, які детермінують прояв адаптаційних ресурсів особистості; визначено залежність життєстійкості, резильєнтності, посттравматичного зростання, психічного здоров'я та психологічного благополуччя від інтенсивності впливу кризової події, статевих і вікових характеристик, рівня освіти, наявності досвіду зміни місця проживання, рівня матеріального доходу та джерела матеріального забезпечення; продемонстровано відмінності у ключових предикторах адаптаційних ресурсів особистості (життєстійкості, резильєнтності, посттравматичного зростання і психологічного благополуччя), що активізуються у складних, кризових життєвих умовах; встановлено, що прогнозуючими показниками

резильєнтності, життєстійкості, психологічного благополуччя та посттравматичного зростання виступають такі ключові предиктори: активні способи долаючої поведінки (копінг-стратегії), особистісні риси: добросовісність, дружелюбність, відкритість до нового досвіду, емоційна стабільність, мотиваційний, поведінковий та когнітивний компоненти культурного інтелекту, соціальна підтримка з боку сім'ї, друзів та значущого соціального оточення. На схвальну оцінку заслуговує розроблена дисертанткою програма психологічної підтримки та формування стійких адаптаційних ресурсів у ситуації життєвих криз, орієнтована на розвиток конкретних адаптаційних ресурсів та психологічного благополуччя загалом.

Апробація результатів дисертації. Слід зазначити, що результати проведеного дослідження, які викладені у дисертації, оприлюднено на науково-практичних конференціях різного рівня. Основні дані дисертаційної роботи представлено у 17 публікаціях авторки, з яких 3 статті у наукових фахових виданнях України з психології, 1 стаття у міжнародному періодичному виданні, що входить до наукометричної бази Scopus, 13 публікацій у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Оцінка змісту дисертації, її завершення в цілому. Дисертаційну роботу викладено на 248 сторінках. Робота належно структурована і складається з анотацій, вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків та змістовних додатків. Дослідження побудоване на достатній джерельній базі, що складає 210 найменувань (з них – 72 джерела іноземними мовами). Науковий зміст, термінологія та стиль викладення результатів дослідження відповідає встановленим державним стандартам та вимогам.

Важливим, на наш погляд, є те, що представлене дисертаційне дослідження пов'язане з науковими розробками кафедри практичної та клінічної психології Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, НДР №185 «Соціально-психологічна адаптація та

психологічний супровід осіб, зайнятих особливими видами діяльності» (номер державної реєстрації НДР:0118U001788).

Загалом дисертаційна робота відзначається чіткістю і логічністю на всіх етапах її виконання – як на етапі обґрунтування наукового апарату дослідження (визначенні актуальності теми, об'єкта, предмета, мети і завдань дослідження, презентації його методологічної бази і методів), так і при викладенні розділів дисертації та її висновків.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено його об'єкт і предмет, сформовано мету, викладено завдання та теоретико-методологічні основи, визначено наукову новизну, теоретичне і практичне значення роботи, наведено дані про апробацію отриманих результатів, а також впровадження їх у практику.

У контексті підготовки дисертації були поставлені і реалізовані завдання щодо висвітлення основних чинників функціонування та розвитку цього потенціалу в умовах кризових ситуацій та дослідження генезису і визначення структури теоретичного конструкту «адаптаційні ресурси особистості» ґрунтуючись на сучасних теоріях психології та соціальних наук; емпіричного дослідження особливостей структурних і змістовних характеристик адаптаційних ресурсів особистості та порівняти їх ступінь прояву у досліджуваних з різним рівнем адаптації; виявлення та аналіз взаємодії компонентів адаптаційних ресурсів індивідного, особистісного (психологічного) і суб'єктно-діяльнісного (соціального) рівнів організації особистості; розкриття специфіки функціонування адаптаційних ресурсів індивідного, психологічного та соціального рівнів з урахуванням віддаленості кризових подій у часі; визначення ситуаційно-демографічні детермінанти адаптаційних ресурсів особистості в ситуаціях життєвих криз; встановлення предикторів адаптаційного потенціалу, представленого життєстійкістю, резильєнтністю, посттравматичним зростанням і психологічним благополуччям в умовах життєвих криз; розробки програми психологічної підтримки та формування стійких адаптаційних ресурсів

особистості в ситуації життєвих криз.

Реалізація зазначених завдань повною мірою описана в трьох розділах дисертації. Так, у першому розділі «Адаптаційний ресурс особистості в кризових ситуаціях як предмет соціально-психологічного пізнання» представлено стан вивчення проблеми розвитку та функціонування адаптаційних ресурсів особистості в умовах кризових ситуацій. Це дозволило визначити, що вивчення адаптації в кризових ситуаціях є складною та міждисциплінарною темою, яка вивчається з позицій психологічної, філософської, медико-біологічної та соціальної наук. Аналіз та узагальнення наведених визначень дало змогу авторці сформулювати концептуальне розуміння терміну «адаптаційні ресурси особистості» як інтегрального поняття, що включає специфічні ресурси, представлені на різних рівнях організації особистості (індивідному, власне особистісному, суб'єктно-діяльнісному).

У другому розділі «Організація та методи дослідження адаптаційних ресурсів особистості в умовах життєвих криз» описано вибірку, програму та розкрито методологічну основу емпіричного дослідження адаптаційних ресурсів особистості в умовах життєвих криз. Дисертантка переконливо обґрунтовує усі складові методологічного та методичного апарату. Обрані методи дослідження є цілком адекватними змісту роботи. Повною мірою доведена доцільність виявлення адаптаційних ресурсів особистості в умовах життєвих криз.

Третій розділ дисертації присвячений висвітленню змісту емпіричного дослідження, аналізуються кількісні і якісні результати статистичної обробки даних, наведена їх інтерпретація та узагальнення. Встановлено відмінності у ключових предикторах адаптаційних ресурсів особистості (життєстійкості, резильєнтності, посттравматичного зростання і психологічного благополуччя), що активізуються у складних, кризових життєвих умовах; виявлено, що прогнозуючими показниками резильєнтності, життєстійкості, психологічного благополуччя та

посттравматичного зростання виступають такі ключові предиктори, як-то: активні способи долаючої поведінки (копінг-стратегії); особистісні риси (добросовісність, дружелюбність, відкритість до нового досвіду, емоційна стабільність; мотиваційний, поведінковий та когнітивний компоненти культурного інтелекту; соціальна підтримка з боку сім'ї, друзів та значущого соціального оточення).

Дисертанткою, на основі отриманих результатів дослідження, було розроблено програму психологічної підтримки та формування стійких адаптаційних ресурсів у ситуації життєвих криз. Програма орієнтована на розвиток конкретних адаптаційних ресурсів та психологічного благополуччя, допомагаючи учасникам краще долати тривожність, депресію та симптоми ПТСР.

Результати дослідження та його висновки є цілком достовірними. Дослідження базується на якісному аналізі достатньої кількості наукових літературних джерел, обробці емпіричних даних відповідними методами математичної статистики, застосуванні процедур кореляційного та факторного аналізу.

Логічним завершенням дисертаційного дослідження є обґрунтовані висновки, що відповідають поставленим завданням та становлять певний внесок у розробку теорії та практики психологічної науки.

Дисертаційна робота Кологривової Н.М. є результатом самостійних досліджень здобувачки і не містить ознак порушення норм академічної доброчесності.

Акцентуючи увагу на достатньо високому науковому рівні дисертаційної роботи, як у теоретичному, так і практично-впроваджувальному аспектах, слід виділити окремі зауваження та висловити деякі побажання.

1. У дисертаційній роботі авторкою детально проведено опис наукових положень стосовно феномену адаптаційного ресурсу особистості як предмету соціально-психологічного пізнання в історико-пізнавальному

дискурсі. Особливої уваги заслуговує й систематизація наукових уявлень про психологічну операціоналізацію поняття «адаптаційний ресурс особистості» у контексті кризових життєвих ситуацій. Однак, робота значно виграла б, якби, у процесі розкриття детермінації чинників функціонування та розвитку адаптаційного потенціалу особистості в умовах життєвих криз, була запропонована узагальнена модель щодо відображення співвіднесення між собою внутрішніх та зовнішніх чинників, які можуть бути використані індивідом для успішної адаптації. Крім того, варто було б більш структуровано розкрити взаємозалежності досліджуваних понять.

2. На наш погляд, слід було б додатково спроектувати одержані емпіричні матеріали та зроблені на їх основі узагальнення на базову, класичну типологію адаптивних ресурсів особистості, що сприяло б використанню цих матеріалів та узагальнень як вітчизняними, так і зарубіжними фахівцями з психології. Вбачаємо також доцільним проведення операціоналізації дослідницької моделі з більшою орієнтацією на змістові аспекти показників.

3. Вважаємо, що потребує більш докладного опису інтегральний екзистенційний (смісло-утворюючий) компонент адаптаційного ресурсу особистості; це розуміння надало б додаткової виразності дисертаційній роботі. Скороченість же такої диференціації дещо знижує теоретичний рівень інтерпретації одержаних дисертанткою показників індивідуальних адаптивних ресурсів особистості у контексті задоволеності конкретними аспектами життя.

4. На нашу думку, доречним було б проведення кореляційного аналізу як за кожним конкретним нейро-біологічним аспектом адаптивності особистості та її ресурсів, так і за складовими, що дозволило б визначити та візуально представити внутрішню структуру досліджуваного феномену, виокремити внесок кожного компонента у загальні показники сформованості адаптивних ресурсів особистості у період життєвих криз.

Проте, висловлені зауваження та пропозиції не впливають на загальну

високу оцінку дисертацій, яка є зразком ретельного, змістового і ґрунтовно проведеного дослідження. Зроблені у роботі висновки становлять вагому наукову новизну і теоретичну цінність. Слід наголосити на самостійності дослідження, авторському формулюванні теоретичних засад роботи, оригінальності та винахідливості у розробленні поставлених завдань.

Висновок про відповідність дисертації вимогам.

Отже, дисертаційна робота Кологривової Надії Михайлівни «Особливості адаптаційних ресурсів особистості в умовах життєвих криз» є самостійною, завершеною науково-дослідною роботою, яка за актуальністю, науковою новизною, практичним значенням, обсягом проведених наукових студій відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року, а її авторка Кологривова Надія Михайлівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія у галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки.

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри практичної психології та
соціальної роботи

Східноукраїнського національного
університету імені Володимира Даля

Підпис Наталії Завацької засвідчую
Начальник відділу кадрів

Наталія ЗАВАЦЬКА

Ольга КУРТОВА